

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА**

КРАМАР ОЛЕКСАНДР СЕРГІЙОВИЧ

УДК 94 (477) "19":327:329 (043.3)

**МІЖНАРОДНІ ЗВ'ЯЗКИ ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ УКРАЇНИ
(20-ті – ПОЧАТОК 30-х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ)**

07.00. 01 – історія України

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Київ – 2010

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі історії та археології слов'ян
Інституту історичної освіти Національного педагогічного університету
імені М.П.Драгоманова Міністерства освіти та науки України

Науковий керівник доктор історичних наук, професор
Журба Михайло Анатолійович,
Національний педагогічний університет імені
М.П. Драгоманова, Інститут історичної освіти,
завідувач кафедри історії та археології слов'ян.

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор
Васильчук Володимир Миколайович,
Київський національний лінгвістичний
університет, завідувач відділом
аспірантури та докторантури;

кандидат історичних наук, доцент
Кондратюк Григорій Миколайович,
Республіканський вищий навчальний заклад
"Кримський інженерно-педагогічний університет",
доцент кафедри гуманітарних дисциплін.

Захист відбудеться “4” червня 2010 р. о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.02 у Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий “28” квітня 2010 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Т.А.Стоян

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Останнім часом дослідники усе активніше звертаються до проблем транскордонної активності недержавних, громадських організацій. Означена тенденція є закономірним результатом міцніючих поглядів, що об'єднання громадськості можуть і мають виступати самостійними суб'єктами взаємин між народами. Уже сьогодні їх зарубіжні зв'язки стали важливою складовою формування системи міждержавних відносин, каталізатором їхнього розвитку. Зі зміцненням громадянського суспільства в Україні роль таких контактів має лише зростати. Тим більше, що в умовах динамічного політичного процесу, коли на зміну одним правлячим партіям приходять інші, усвідомлений вибір її геополітичної парадигми у визначальній мірі залежатиме саме від активної позиції організованої громадськості. Необхідною умовою для цього є подолання стереотипів масової свідомості у сприйнятті зарубіжного світу, які цілеспрямовано формувались у тоталітарну добу, коли комуністичний режим використовував потенціал міжнародних контактів підконтрольних йому псевдогромадських об'єднань з метою вирішення комплексу зовнішньо- та внутрішньополітичних завдань. У зв'язку з цим, об'єктивне дослідження взаємин української громадськості із іноземними партнерами як безпосередньо, так і у рамках міжнародних організацій, виявлення їх конструктивних та деструктивних аспектів є важливим завданням сучасної історичної науки. Адже без ґрунтовного критичного аналізу та переосмислення у відповідності сучасному концептуальному баченню означеної складової суспільного досвіду, формування цілісного сприйняття історії ХХ століття є неможливим. Особливий інтерес, у цьому контексті, становить вивчення міжнародних зв'язків української громадськості у період тоталітарної трансформації більшовицької імперії, яка була підсумована остаточним згортанням громадської ініціативи, зокрема в царині зарубіжних контактів, в умовах сталінізму. Натомість, як свідчать новітні профільні історіографічні дослідження, спеціальні праці, присвячені міжнародній діяльності громадських об'єднань України міжвоєнної доби, усе ще відсутні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження пов'язане із науково-дослідною темою "Дослідження проблем гуманітарних наук", розробка якої проводиться в Інституті історичної освіти Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Тема дисертації затверджена Вченою радою Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова 30 жовтня 2008 року, протокол № 2.

Мета дослідження: проаналізувати історичний досвід міжнародної діяльності громадських організацій підрадянської України у 20-х – на початку 30-х років ХХ століття.

Відповідно до мети були визначені наступні **завдання дослідження:**

- з'ясувати стан наукової розробки та джерельної бази дослідження;
- проаналізувати особливості міжнародної діяльності української кооперації та виявити ключові проблеми у її здійсненні;
- відобразити специфіку зовнішніх контактів Українського Червоного Хреста після встановлення більшовицького режиму в Україні;

- дослідити участь української громадськості у реалізації політики компартійного керівництва у міжнародному спортивному русі, з'ясувати роль есперанто-листування у процесі формування стереотипів суспільної свідомості в Україні та за її межами;
- на прикладі діяльності Всеукраїнського товариства культурних зв'язків із закордоном та Центрального бюро пролетарського студентства окреслити ключові проблеми налагодження зовнішніх контактів української інтелігенції в умовах становлення тоталітарного режиму;
- висвітлити реальні мотиви та проблеми залучення більшовиками потенціалу громадських організацій до процесу соціально-економічної та політичної імміграції в УСРР;
- узагальнити досвід та проблеми міжнародної діяльності громадських об'єднань підрадянської України 20-х – початку 30-х років ХХ століття;
- виробити практичні рекомендації щодо використання отриманих результатів у процесі інтеграції української держави та громадських інституцій до європейських та міжнародних структур.

Об'єктом дослідження є міжнародна діяльність громадських об'єднань України протягом 20-х – початку 30-х років ХХ століття.

Предметом дослідження є форми, методи та напрямки використання потенціалу громадських об'єднань України у контексті зовнішньополітичного курсу більшовицького режиму, а також специфічні особливості взаємин української та зарубіжної громадськості за посередництва окремих організацій.

Хронологічні межі дослідження охоплюють 20-ті – початок 30-х років ХХ століття. Нижня межа пов'язана із активізацією (або початком) діяльності міжнародних громадських центрів у зв'язку із завершенням Першої світової війни, а також встановленням на території України комуністичного режиму, який прагнув використовувати потенціал транскордонних контактів громадськості для досягнення власних зовнішньополітичних завдань: "експорту революції" та ствердження в громадській думці зарубіжного світу власної легітимності. Верхня межа зумовлена кардинальною зміною обставин у світі в умовах загострення міжнародних відносин на початку 30-х років минулого століття, а також посиленням тоталітаризму у СРСР. Ці процеси супроводжувалися зміною підходів керівництва ВКП(б) до міжнародних громадських організацій: усі неконтрольовані Комінтерном структури стали розглядатись як ворожі, а будь-яка співпраця з ними як політично шкідлива. Усе це, а також масові репресії проти активістів громадських об'єднань України зумовили згорання їх зовнішніх контактів.

Територіальні межі охоплюють УСРР у кордонах на відповідний час.

Методологічні засади. Теоретико-методологічну основу дисертації становлять принципи історизму, об'єктивності та багатofакторності. Праця має комплексний міждисциплінарний характер. Її концептуальні підвалини ґрунтуються на основах таких наук, як історія України, всесвітня історія, історія міжнародних відносин, політологія, соціологія. Досліджуючи міжнародні зв'язки громадських об'єднань України, автор послуговувався проблемно-хронологічним

та аналітико-типологічним методами. Вони дали змогу згрупувати емпіричний матеріал, простежити зміни, які відбулися у змісті та формах взаємодії громадських об'єднань підрадянської України із зарубіжним світом, з'ясувати особливості утилізації потенціалу різних об'єднань української громадськості компартійним режимом. Порівняльно-історичний та аналітико-синтетичний методи були застосовані для співставлення окремих аспектів транскордонної діяльності громадських об'єднань України з метою виявлення її загальних рис та специфічних особливостей. Метод історичної ідеографії використовувався для опису поодиноких фактів у міжнародній діяльності окремих громадських об'єднань та їх сукупності у співвідношенні із загальною концептуальною парадигмою залучення громадськості підрадянської України до реалізації зовнішньополітичного курсу компартійного режиму.

Наукова новизна результатів дисертаційної роботи.

На основі сучасних методологічних засад інтерпретації фактологічних даних висунуто та обґрунтовано авторську концепцію міжнародних зв'язків громадських об'єднань України 20-х – початку 30-х років минулого століття. Вони розглядаються як інструмент реалізації комплексу зовнішньо- та внутрішньополітичних завдань більшовицького режиму. Визначено етапи та концептуальні особливості вивчення попередниками міжнародної діяльності громадських об'єднань України досліджуваного у дисертації періоду. Введено до наукового обігу значну кількість архівних та опублікованих матеріалів. Критично переглянуто стереотипи щодо реального змісту та спрямованості взаємин організованої громадськості УСРР із зарубіжним світом, визначено чинники, які гальмували їх розвиток. На конкретно-історичному матеріалі доведено залежність зовнішніх контактів громадських об'єднань України від партійно-державних структур, їх підрядність пріоритетам світового комунізму. Вперше в українській історіографії простежено участь громадських організацій у формуванні громадської думки в Україні та за її межами у потрібному більшовицькому режимові ключі. Зафіксовано негативний вплив компартійно-державного втручання у міжнародні зв'язки окремих громадських об'єднань, а саме: кооперативних, червонохресних, спортивних, есперантистських, студентських організацій. З'ясовано, що проблеми налагодження зовнішніх контактів Всеукраїнського товариства культурних зв'язків із закордоном були обумовлені загостреною недовірою загальносоюзного керівництва до представників української інтелігенції. Критично переосмислено діяльність громадських об'єднань щодо соціально-економічної та політичної імміграції до радянської України. Показано, що важливе місце у ній відводилось мінімізації небезпечних для комуністичного режиму наслідків розчарування іммігрантів радянською дійсністю. На основі системного осмислення та узагальнення фактологічного матеріалу сформульовані практичні рекомендації, реалізація яких сприятиме подоланню сформованого у тоталітарну добу стереотипного сприйняття зарубіжного світу, активізації ролі громадянського суспільства та його інститутів у процесі інтеграції України до європейських та міжнародних структур.

Практичне значення дисертаційної роботи полягає у можливості використання фактичного матеріалу та отриманих результатів дослідження при вивченні суспільно-політичних процесів в Україні у ХХ столітті, взаємин нашої держави та суспільства із навколишнім світом. Систематизований та критично проаналізований у дисертації конкретно-історичний матеріал може прислужитися вітчизняним і зарубіжним дослідникам під час написання підручників, монографій, статей пов'язаних з історією українських громадських організацій, розробці нормативних та спеціальних курсів з історії України, теорії та практики міжнародних відносин, узагальнюючих українознавчих праць для студентів вищих навчальних закладів. Сформульовані висновки сприятимуть подоланню стереотипів масової свідомості, які були сформовані у тоталітарну добу, активізації процесу інтеграції нашої держави у світове співтовариство. Врахування практики зарубіжних зв'язків громадських об'єднань 20-х – початку 30-х років минулого століття сприятиме успішному розгортанню транскордонної діяльності неурядових організацій сучасної України, налагодженню ними ефективної співпраці з національними асоціаціями зарубіжжя. Проаналізований у дисертації матеріал та обґрунтовані висновки можуть бути використані для удосконалення державної концепції взаємодії з громадськістю, зокрема у галузі міжнародних контактів її інститутів, уникнення негативного досвіду минулого у відповідній царині та сприяння загальному процесу розбудови громадянського суспільства в Україні.

Апробація результатів дисертаційної роботи. Результати, одержані у ході дисертаційного дослідження, були оприлюднені на 10 наукових конференціях: Всеукраїнській науковій конференції "Другі Всеукраїнські Драгоманівські читання молодих істориків: актуальні проблеми вітчизняної та світової історії" (Київ, 2008); Шостій міжнародній науково-практичній конференції молодих учених "Шевченківська весна" (Київ, 2008); Міжнародній науково-практичній конференції молодих учених "День науки історичного факультету" (Київ, 2008); Міжнародній науково-практичній конференції "Україна в етнокультурному вимірі (XVIII – XXI ст.)" (Київ, 2008); Всеукраїнській конференції "Громадський рух та становлення громадянського суспільства в Україні" (Сімферополь, 2008); Четвертій міжвузівській науковій конференції "Молодая наука Крыма – 2008" (Сімферополь, 2008); Міжвузівській науково-практичній конференції "Українознавство в системі освітніх закладів гуманітарного спрямування" (Київ, 2008); Другій міжвузівській науково-теоретичній конференції "Социально-политические и культурные проблемы современности" (Сімферополь, 2009); Міжвузівській науково-практичній конференції "Роль международной информации в международных отношениях" (Сімферополь, 2009); Третій Міжнародній науково-теоретичній конференції "Социально-политические и культурные проблемы современности" (Сімферополь, 2010).

Публікації. Основні положення дисертації викладені у 8 статтях у фахових наукових виданнях, визначених переліком ВАК України. Усі вони виконані здобувачем особисто.

Структура роботи зумовлена змістом проблеми, предметом і методами дослідження. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, висновків і списку використаних джерел та літератури. Загальний обсяг дисертації – 229 сторінок (186 – основного тексту). Бібліографія включає 417 позиції і подана на 43 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено його об'єкт, предмет, мету і завдання, окреслено зв'язок із науковими програмами, планами і темами; визначено хронологічні рамки, територіальні межі, методологічну базу, наукову новизну та практичне значення дисертаційного дослідження; подано інформацію про апробацію та публікацію його результатів.

У **першому розділі "Історіографія та огляд джерел"** аналізується історіографічний доробок попередників, з'ясовуються особливості дослідження проблеми на різних етапах розвитку історичної науки. Подано огляд джерел та їх оцінка з точки зору рівня достовірності вміщеної у них інформації.

Як свідчить проведений нами аналіз **історіографії**, перші праці, присвячені участі громадськості України у зовнішньополітичних акціях більшовицького режиму, з'явилися у 20-х роках минулого століття. Проте у міжвоєнний період вони мали переважно агітаційно-пропагандистське забарвлення та видавалися з метою популяризації ідей так званого "пролетарського інтернаціоналізму". Їх автори у більшості своїй були не професійними істориками, а активними учасниками міжнародного комуністичного руху. Внаслідок цього означеним працям була притаманна низка характерних недоліків, обумовлених не лише обмеженою джерельною базою, але й тенденційністю у підборі і особливо в оцінці фактичного матеріалу. Водночас сучасники подій мали відчутну перевагу над пізнішими дослідниками, адже могли користуватися поточними матеріалами, які не завжди потрапляли до архівосховищ¹.

Новий етап вивчення міжнародних аспектів у діяльності громадських організацій був пов'язаний із відносною лібералізацією суспільного життя на межі 50-х – 60-х років, а впродовж 70 – 80-х років минулого століття кількість праць, присвячених проблемі, швидко збільшувалась. Але у більшості з них, поряд із докладним висвітленням окремих аспектів міжнародної діяльності громадських об'єднань (насамперед у контексті підтримки ліворадикального руху на Заході та згуртування громадськості довкола керованого комуністами "єдиного фронту"), замовчувалися факти деструктивної діяльності прокомуністичних груп,

¹ Изгур И. Организация международной солидарности. Международный язык по службе пролетариату / И.Изгур. – Москва; Казань: Изд. "Новая Эпоха" при ЦК СЭСР, 1925. – 36 с.; Изгур И. Всесвітня мова Есперанто й школа / І.Изгур. – М. – Харків (Кременчук): Вид. "Нова Епоха" при ЦК СЕРК. Український сектор, 1926. – 32 с.; Кедров М. Бойові завдання Червоного спортивного інтернаціоналу / М. Кедров– К.: "Фізкультура", 1930. – 54 с; Привис С. Пять лет Красного Спортинтерна / С.Привис // Вестник физической культуры. – Х., 1926. – №9. – С.2-3; Дьомін І. За червону спортивну єдність / І.Дьомін. – К.: Радянське будівництво і право, 1934. – 56 с.; Сузименко В. Сільськогосподарські іммігрантські комуни на Вкраїні / В.Сузименко // Сільський господар. – 1926. – №5. – С.7-11; Кон Ф. Как был основан МОПР / Ф.Кон. – М., 1932. – 39 с. та ін.

їх ролі у полегшенні приходу до влади у 30-х роках минулого століття правототалітарних режимів у країнах Європи.² У зарубіжній історіографії цього періоду спеціальної уваги проблемам міжнародної діяльності громадських об'єднань України не приділялось. Водночас окремі сюжети, пов'язані із політикою Комінтерну щодо Міжнародного кооперативного Альянсу та МОДР, знайшли своє відображення у працях В.Уоткінса, Д.Райлі та інших західних дослідників³.

З розпадом СРСР та появою можливостей для переосмислення історії міжнародних зв'язків громадськості України з'явилася низка праць, у яких були зроблені спроби відобразити справжню мету, завдання та форми роботи Комінтерну у світовому робітничому та селянському рухах міжвоєнної доби, закладено підґрунтя для проведення цілісного переосмислення історичної ролі та змісту міжнародної діяльності контрольованих більшовиками громадських організацій⁴. Серед новітніх фахових праць в Україні варто відзначити науковий доробок М.Журби та С.Свистовича. Зокрема у працях М.Журби у світлі сучасних концептуальних підходів простежені контакти організованого селянства УСРР із низкою зарубіжних громадських об'єднань. Автор довів, що провідним напрямком такої взаємодії була співпраця з прокомуністичними організаціями, а політичні події за "червоним" кордоном використовувалися компартійним керівництвом для стимулювання участі селянства в господарсько-політичних кампаніях та додаткового викачування коштів із села на мілітарні потреби⁵.

² Миловидов В.А. Международная деятельность советского Красного Креста / В.А. Миловидов – М.: Медиздат, 1954. – 60 с.; Панкратов А.Я. Международная деятельность советских профсоюзов / А.Я. Панкратов. – Горький: Красный пролетарий, 1972 – 387 с.; Твердохліб В.Ю. Солідарність у боротьбі за визволення / В.Ю.Твердохліб. – К.: Вища школа, 1978. – 195 с.; Безродний Є.Ф. Радянська Україна в міжнародному співробітництві СРСР в галузі спорту. 1924-1928 рр. / Є.Ф. Безродний // Український історичний журнал (далі – УІЖ). – 1972. - №8 – С.98-107; Моргаєнко О.П. Утворення і початок діяльності Всеукраїнського товариства культурного зв'язку з закордоном / О.П. Моргаєнко // УІЖ. – 1980. – № 8. – С.119-125; Іваненко В.В. Інтернаціональні зв'язки робочого класу радянської України (1921-1932 рр.) / В.В. Іваненко – Днепропетровск, 1989. – 234 с.

³ Watkins W.P. International Cooperative Alliance 1895-1970. – London, 1970. – 387 pp.; Ryle D. International Red Aid and Comintern Strategy. 1922-1926 // International Review of Soviet History. – Vol.15. – Part. I. – Amsterdam, 1970. – P.42-72.

⁴ Іваненко В.В. Джерело народної дипломатії. Міжнародні зв'язки трудящих України в 20-30-х рр. / В.В. Іваненко. – Дніпропетровськ: Видавництво ДДУ, 1992. – 159 с.; Ватлін А.Ю. Комінтерн: первые десять лет: Ист. очерки / А.Ю.Ватлін, Ф.И. Фирсов (авт. послеслов.). – М.: Россия молодая, 1993. – 144 с.; Адибеков Г.М. Организационная структура Коминтерна 1919 – 1943 / Г.М. Адибеков, Э.Н. Шахназарова, К.К. Шириня. – М.: "Российская политическая энциклопедия" (РОССПЭН), 1997. – 287 с.

⁵ Журба М.А. Етнопонаціональні та міжнародні аспекти діяльності громадських об'єднань українського села (20 – 30 рр. ХХ ст.) / М.А.Журба. – К.: Ред. Бюл. ВАК України: Науковий світ, 2002. – 499 с.; його ж, Участь селянських спілок України в діяльності прокомуністичних міжнародних організацій у 20-х – на початку 30-х років ХХ ст. // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки й знахідки. – К.: Інститут історії України НАН України, 2000. – Вип. 9. – С. 126-142; його ж, Селянська кооперація України і Міжнародний кооперативний альянс // Український історичний журнал. – 2001. – №2. – С. 61-74 та ін.

С.Свистович продемонстрував, що зовнішні контакти громадських об'єднань давали змогу камуфлювати комуністичну ідеологічну експансію. Основну увагу він приділив аналізу зовнішніх контактів українських профспілок, натомість схематично розглянув міжнародні зв'язки кооперативних, червонохресних, спортивних організацій, діяльність громадських об'єднань у контексті імміграційного руху до УСРР, їх роль у формуванні стереотипів громадської свідомості в Україні та за її межами, проблеми діяльності Всеукраїнського товариства культурного зв'язку із закордоном, низку інших сюжетів⁶.

Окремі аспекти досліджуваної нами проблеми побіжно висвітлювались у працях інших сучасних дослідників. Так О.Лещенко, Т.Марусик та О.Ковальчук у своїх працях відобразили деякі сюжети пов'язані із діяльністю Товариств технічної допомоги, рееміграцією і діяльністю американських комун в Україні⁷. О.Дуднік та Р.Ковалюк присвятили свої праці українському студентському рухові у Західній Україні та на еміграції, що полегшує дослідження проблеми взаємодії студентських організації УСРР із зарубіжними⁸. І.Муляр, І.Євсеєнко, Г.Калінічева, Г.Саган, В.Ткаченко, досліджуючи міжнародні наукові та освітні контакти підрадянської України та європейських країн, побіжно зверталися до досвіду функціонування Всеукраїнського товариства культурних зв'язків із закордоном (ВУТКЗ)⁹. В.Васильчук та Г.Кондратюк торкалися транскордонної взаємодії громадськості України у контексті вивчення проблем етнічних меншин

⁶ Свистович С.М. Громадський вимір соціалістичного експерименту в Україні (20-30-і роки ХХ століття) / С.М. Свистович. – К.: Варта, 2007. – 568 с.; його ж, Українська секція Спілки есперантистів радянських республік (СЕРР) у контексті більшовицької ідеї "світової революції" // Збірник наукових праць Науково-дослідного інституту українознавства. – К., 2007. – Т. 4. – С. 372-379.

⁷ Ковальчук О. Допомога українців Канади українському народу (20-40-і роки ХХ століття) / О.Ковальчук, Т.Марусик // Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія б: історія. – Вип.5. – К., 2008. – С. 179-194.

⁸ Дуднік О.Я. Український студентський рух в еміграції (Центрально-Східна Європа, 20-ті роки ХХ ст.): Автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. іст. наук: 07.00.02 / О.Я. Дуднік; НАН України; Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С.Грушевського – К., 2003. – 20 с.; Ковалюк Р. Т. Український студентський рух на західних землях ХІХ-ХХ ст. / Р.Т. Ковалюк. – Л. : Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, 2001. – 420 с.

⁹ Муляр І.Ю. Українсько-польські культурні зв'язки в 20-30-х роках ХХ століття: Автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. іст. наук: 07.00.03 / І.Ю. Муляр; НАН України. – К., 1993. – 17 с.; Євсеєнко І.В. Українсько-чесько-словацькі культурні зв'язки в міжвоєнний період: Автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. іст. наук: 07.00.02 / І.В.Євсеєнко; НАН України. – К., 1996. – 23 с.; Калінічева Г.І. Українсько-німецькі освітні і наукові зв'язки у 20-ті-на початку 30-х років: Автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. іст. наук: 07.00.02 / Г.І. Калінічева; Донецький держ. ун-т. – Донецьк, 1996. – 21с.; Саган Г.В. Наукові зв'язки українських та іноземних вчених у міжвоєнний період (1918 – 1939 рр.): Автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. іст. наук: 07.00.02 / Г.В. Саган; НАН України. – К., 1999. – 19с.; Ткаченко В. Українська наука у царині міжнародної комунікації (1920 – 1939 рр.) / В.Ткаченко // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика. – Випуск 14. – Київ: Інститут історії України НАН України, 2008. – С.364-376.

та національної політики радянської держави¹⁰. Напрацювання В.Павленко, В.Даниленка, Е.Петровського, О.Єрмака та Л.Маринич полегшують вивчення проблем діяльності громадських об'єднань серед політичної еміграції, містять важливі відомості щодо державної політики у відповідній царині, а також долі іноземців в умовах репресій 30-х років ХХ століття¹¹. Проте спеціальної уваги міжнародній діяльності громадських об'єднань названі дослідники не приділяли.

Сучасна зарубіжна історіографія, у якій висвітлюються окремі сюжети, що стосуються міжнародної діяльності громадських об'єднань України аналізованого нами періоду, репрезентована працями О.Авруса, О.Васильєва, О.Краснікова, Д.Александрова, Ю.Гриднева, М.Манукян, А.Єлпатьєвського, В.Хаустова, Д.Бланке, У.Лінца, Р.Родес та ін.¹² У них, переважно на загальносоюзному та

¹⁰ Васильчук В.М. Німці України: суспільний та національний аспекти ХХ – початок ХХІ ст.: Автореф. дис... д-ра іст. наук: 07.00.01 / В.М. Васильчук; Донецький національний ун-т – Донецьк, 2006. – 39 с; Кондратюк Г.М. Етнополітика і розвиток народної освіти в Криму в 20-30 роках ХХ століття: Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Г.М. Кондратюк; Національний педагогічний ун-т ім. М.П.Драгоманова. – К., 2005. – 19 с.

¹¹ Павленко В.В. Українсько-болгарські взаємини 1918 – 1939 рр. / Павленко В.В. – К.: Інститут історії України НАН України, 1995. – 224 с.; Даниленко В.М. Соціальний тип та інтелектуально-освітній рівень номенклатури скрипниківського наркомосу: Біографічні нариси / В.М.Даниленко, М.М. Кузьменко. – Севастополь; Донецьк: Вебер, 2003. – 56 с.; Єрмак О.П. Доля болгарських комуністів / О.П. Єрмак // З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ. – 1994. – №1. – С.59–63; Петровський Е.П. Заручники системи: Справа контрреволюційної організації болгарських політемігрантів / Е.П. Петровський // Одеський мартиролог: Дані про репресованих Одеси і Одеської області за роки радянської влади. – Т. 3 / Уклад.: Л.В. Ковальчук, Г.О. Разумов. – Одеса: ОКФА, 2005. – С. 843-869; Маринич Л. Західноукраїнська еміграція в УСРР, 1930-ті роки: репресивний епілог / Л.Маринич // Історія України. Маловідомі імена, події, факти. Збірник статей. – Випуск 35. – К.: Інститут історії України НАН України, 2008. – С.196-210.

¹² Аврус А. И. Противостояние или сотрудничество: международные связи советских спортсменов в 1920-е годы / А.И. Аврус, А.А.Васильев. – Саратов: Изд-во Саратовского университета, 2002. – 104 с.; Красников О.И. История Союза Эсперантистов Советских Республик (СЭСР) / О.И.Красников // Эсперанто-движение: фрагменты истории. – М.: Импэто, 2008. – С.8-114; Александров Д.А. Почему советские ученые перестали печататься за рубежом: становление самодостаточности и изолированности отечественной науки, 1914—1940 / Д.А.Александров // Вопросы истории естествознания и техники. – 1996.– № 3. – С.3-24; Гриднев Ю.А. Всесоюзное общество культурной связи с границей: 1925-1929 гг.: Автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. іст. наук: 07.00.02 / Ю.А. Гриднев; Моск. гос. ун-т им. М.В Ломоносова – М., 2006. – 28 с; Манукян М.Н. Германская политическая эмиграция в СССР (1933-1941 гг.) / М.Н. Манукян: Дис. ... канд. ист. наук: 07.00.02; Воронеж, 2004. – 161 с.; Елпатьевский А.В. Испанская эмиграция в СССР начала 1930-х гг. / А.В. Елпатьевский // Международный исторический журнал. – 1999 – №3, май-июнь: Аналитические исследования в исторической науке // http://history.machaon.ru/all/number_03/analiti4/2/index.html; Хаустов В.Н. Из предыстории массовых репрессий против поляков. Середина 1930-х гг. / В.Н. Хаустов // <http://www.memo.ru/history/polacy/chaucorg.htm>; Линц У. Опасный язык: Кн. о преследованиях эсперанто / Ульрих Линц; [Пер. с яз. эсперанто В. Ароловича и др.] – М.: Права человека: Импэто, 1999 – 574 с.; Бланке Д. История рабочего Эсперанто-движения (ИПЭ, ЭКРЭЛО, Эсперанто и социализм) / Детлев Бланке // Эсперанто-движение: фрагменты истории. – М.: Импэто, 2008. – С.115 – 216; Rhodes R. The International Cooperative Alliance During War and Peace 1910 – 1950 / Rita Rhodes. - ICA Geneva, 1995. – 423 pp.

російському матеріалі, простежувалась історія взаємодії радянських та зарубіжних кооперативних, спортивних, есперантистських організацій, товариств культурного зв'язку, а також отримала своє відображення політика більшовицького режиму щодо політичних емігрантів, зроблена спроба з'ясування місця та ролі громадських об'єднань у її реалізації.

Дисертаційний проект забезпечений достатньою **джерельною базою**. Насамперед, це архівні фонди українських та російських архівосховищ, опубліковані документи, а також багата інформацією періодика 20-х – 30-х років ХХ століття.

Основою джерельної бази дисертації стали архівні документи. Всього було опрацьовано 127 одиниці зберігання у 26 фондах 7 центральних та місцевих архівосховищ України та Російської Федерації.

У Центральному державному архіві вищих органів влади (ЦДАВО) України містяться фонди Ради народних комісарів (ф.2.), Народного комісаріату земельних справ (ф.27), Об'єданого закордонного представництва української кооперації у Лондоні (ф. 807), Всеукраїнського товариства культурних зв'язків із закордоном (ВУТКЗ, ф.5110). У Центральному державному архіві громадських об'єднань (ЦДАГО) України інтерес становлять матеріали політбюро, оргбюро, секретаріату та відділів Центрального комітету ЦК КП(б)У (ф.1, оп. 6, 7, 20), а також Центрального комітету Комуністичної партії Західної України (ф. 6). У документах зазначених фондів знаходиться інформація про специфіку взаємодії українських об'єднань із міжнародними центрами та окремими зарубіжними організаціями. Вона дає можливість прослідкувати процес, визначити форми та методи впливу більшовицького режиму на відповідні громадські інститути. Для більш об'єктивного та різнобічного висвітлення міжнародної діяльності кооперативних та студентських об'єднань важливе значення мають матеріали української діаспори, зібрані у Колекції документів "Український музей в Празі" (ф. 269).

Значну частину інформації щодо міжнародних аспектів діяльності об'єднань української громадськості, причому як у регіональному розрізі, так і в цілому по УСРР, було отримано у фондах обласних архівів України (Вінницької, Київської та Чернігівської областей). Вони містять матеріали губернських та окружних громадських, державних та партійних організацій, які не лише дозволяють конкретизувати регіональні особливості здійснення міжнародної діяльності окремими об'єднаннями громадськості, але й зберігають копії матеріалів (протоколи, звіти, огляди) їх центральних органів, спеціальні фонди яких у центральних архівосховищах до нашого часу не збереглися (МОДР, Червоний Хрест) або містять суттєві прогалини.

У фондах Державного архіву Російської Федерації (ДАРФ) містяться матеріали Всесоюзного товариства культурного зв'язку із закордоном (ф. 5283) та Центрального комітету радянської секції Міжнародної організації допомоги революціонерам (ЦК МОДР СРСР, ф. 8265). У Російському державному архіві соціально-політичної історії (РДАСПІ) зберігаються документи фондів Кооперативної секції Виконавчого комітету Комуністичного інтернаціоналу (ф.

506), Червоного спортивного інтернаціоналу (ф. 537), Міжнародної організації допомоги революціонерам (ф.539). Означені фонди містять інформацію у вигляді матеріалів міжнародних конференцій, витягів із протоколів, листування між радянськими та міжнародними громадськими організаціями тощо.

Більшість збірок опублікованих документів про міжнародну діяльність громадських об'єднань міжвоєнної України, які виходили окремими виданнями, готувалися відповідно до пануючих в СРСР ідеологічних імперативів, відібрані у них документи мали вписуватись в офіційну схему перебігу історичних подій. Матеріали, які стосуються аналізованих у дисертації організацій та зовнішніх аспектів їх діяльності, у них становлять рідкість, оскільки укладачі таких збірок фокусувались переважно на міжнародній діяльності професійних спілок та участі української громадськості у масових акціях "пролетарської солідарності". У зв'язку з цим більший інтерес становлять спеціальні публікації окремих документів, які слугували додатками до археографічних розвідок у спеціалізованих періодичних виданнях, а також документи, опубліковані в офіційних друкованих органах досліджуваних у дисертації громадських об'єднань.

Важливе значення має періодика 20-х – 30-х років минулого століття, яка у низці випадків, через прогалини у фондах архівосховищ, є єдиним джерелом інформації для відтворення картини міжнародної діяльності окремих громадських об'єднань. Це видання кооперативної секції ВККІ "Международная кооперация", органи українських кооперативних центрів "Українська кооперация", "Бюлетень Вукоопспілки", "Сільський господар", друковані видання спортивних, есперантистських, студентських, червонохресних об'єднань та Міжнародної організації допомоги революціонерам: "Вестник физической культуры", "Вісник фізкультури", "Красный спорт", "Советский есперантист", "Известия ЦК Союза эсперантистов Советских стран", "Международный язык", "Студент революции", "Новий шлях", "Бюлетень Головної управи Українського Червоного Хреста", "Червоний Хрест", "Червоний клич" тощо.

Таким чином, міжнародні зв'язки громадських об'єднань підрадянської України 20-х – початку 30-х років ХХ століття не були предметом спеціального історичного дослідження. Водночас, наявна джерельна база є достатньою для вирішення визначених нами дослідницьких завдань.

У розділі 2 "Міжнародні аспекти діяльності української кооперації та Червоного Хреста" простежуються основні напрямки та форми міжнародної діяльності української кооперації та товариства Червоного Хреста, з'ясовується її залежність від політичних пріоритетів комуністичного режиму.

У дисертації продемонстровано, що після встановлення більшовицького режиму в Україні значущість зовнішніх контактів української кооперації розглядалась, насамперед, з точки зору можливого посилення позицій комуністів у Міжнародному кооперативному Альянсі (МКА). Постійне представництво українського кооперативного руху за кордоном здійснювалось за допомогою спеціально створених представництв, а саме: "Укркоопу" в Берліні (Німеччина) та "Коопукри" в Лондоні (Велика Британія). Українська радянська кооперація була

широко репрезентована у центральних органах МКА, проте на відміну від РСФСР, яка мала в ЦК МКА постійний склад, представництво України зазнавало постійних змін. На початку 1930-х років, у зв'язку з ліквідацією сільськогосподарської та завершенням процесу одержавлення споживчої кооперації компартійним режимом, контакти українських кооперативних центрів із зарубіжними партнерами були згорнуті, а постійне представництво у Лондоні ліквідоване.

Міжнародні контакти Українського товариства Червоного Хреста упродовж досліджуваного нами періоду також розвивались у контексті утилітарних підходів більшовицького режиму. Можливості їх здійснення були звужені внаслідок необхідності систематичного узгодження із зовнішньополітичною позицією компартійної еліти та намагання опосередкувати зв'язки українського товариства загальносоюзною структурою. Уже під час перших міжнародних контактів нове, більшовицьке, керівництво Українського Червоного Хреста (УЧХ) намагалося дезорієнтувати західну громадськість щодо справжнього стану справ в Україні, зокрема масштабів голоду 1921-1923 років. Водночас, УЧХ активно залучався до міжнародних акцій з яскравим ідеологічним забарвленням, що знайшло свій вияв у кампанії допомоги постраждалому від повені населенню Галичини у другій половині 20-х років минулого століття. В умовах Голодомору 1932-1933 років, з огляду на свою залежну від комуністичного режиму природу, УЧХ не зміг налагодити жодних контактів із міжнародними організаціями для, принаймні, мінімізації масштабів цієї гуманітарної катастрофи.

Отже, можливості для здійснення зовнішніх контактів українських кооперативних центрів та республіканського товариства Червоного Хреста після встановлення більшовицького режиму суттєво звузились.

У третьому розділі "Громадські об'єднання України у політиці комуністів щодо європейського спортивного та есперанто рухів" проаналізовано форми участі українських спортсменів та есперантистів у реалізації політики комуністів щодо європейських спортивного та есперантистського рухів, формуванні стереотипів суспільної свідомості в Україні та за її межами.

У міжнародному робітничому спортивному русі політика комуністів була спрямована на згуртування прокомуністичних спортивних об'єднань у залежному від Комінтерну, базованому на радянських секціях, Червоному Спортінтерні (ЧСІ). Міжнародні заходи із залученням українських спортивних організацій мали яскраво виражену пропагандистську спрямованість. Для контролю за поведінкою українських спортсменів, забезпечення політичної складової їх візитів закордон, до складу спортивних делегацій обов'язково вводилися ідеологічно загартовані функціонери ЧСІ, Вищої ради фізичної культури і навіть компартії. Політичне забарвлення міжнародних спортивних контактів українських організацій об'єктивно зумовлювало їх конфліктність. Важливим аспектом міжнародної діяльності радянського спорту в цілому, і України зокрема, було встановлення "шефства" над зарубіжними командами, які належали до ЧСІ. Низові організації українських спортсменів не виявляли ентузіазму у налагодженні міжнародних

контактів у потрібному режимові форматі.

Стосовно міжнародного центру соціалістичної гілки есперантистського руху – Наднаціональної есперанто асоціації (SAT) – керівництво, створеної у 1921 році Спілки есперантистів радянських країн (СЕРК), зайняло лояльну позицію. Делегації радянських есперантистів брали участь у конгресах SAT, а СЕРК, утримуючись від формального вступу до організації, фактично була її асоційованим членом. З точки зору партійних функціонерів роль штучної мови есперанто полягала насамперед у можливості широкого розгортання пропагандистського міжнародного листування. З цією метою, через офіційні друковані органи СЕРК, до активістів українського есперантистського руху доводились передбачені для ретрансляції на зарубіжну аудиторію пропагандистські штампи. У деформованому вигляді подавалась реальна ситуація у суспільно-політичному та етнонаціональному житті. Засобом забезпечення політичної відповідності листів була "профілактична" робота місцевих есперанто організацій та партійних осередків щодо їх інформаційного наповнення.

В умовах утвердження сталінізму українські спортсмени та есперантисти виявилися заручниками різкого повороту у внутрішній та зовнішній політиці, який призвів до посилення ізоляціонізму в СРСР та загострення конфронтації із неконтрольованими комуністами зарубіжними спортивними та есперантистськими організаціями. Значна частина есперантистів, які вчасно не змінили власної позиції щодо міжнародного центру робітничого есперанто-руху, зазнали переслідувань за звинуваченнями у підтримці її "соціал-фашистського" керівництва.

Таким чином, зовнішні контакти активістів спортивного та есперантистського рухів розглядалися компартійним керівництвом крізь призму радикалізації західноєвропейського робітництва, його втягування у політичну боротьбу під проводом Комінтерну та сателітних йому псевдогромадських організацій.

У четвертому розділі **"Проблеми розвитку міжнародних зв'язків громадських об'єднань української інтелігенції"** визначаються наслідки партійно-державного втручання для результативності міжнародних зв'язків Всеукраїнського товариства культурного зв'язку із закордоном та Центрального бюро Пролетарського студентства при Всеукраїнській Раді профспілок.

З огляду на недовіру до української інтелігенції загальносоюзне компартійне керівництво прагнуло до всеосяжного контролю за її міжнародними контактами. Вони мали здійснюватися за посередництва, створеного у 1925 році, Всесоюзного товариства культурного зв'язку із закордоном (ВТКЗ), до складу якого входив представник УСРР. Оскільки останнє було зорієнтоване на громадськість західних держав, то виявило свою неспроможність забезпечити у потрібних обсягах культурні контакти із зарубіжним українством. Режим був змушений розблокувати процес створення окремого Всеукраїнського товариства культурних зв'язків із закордоном (ВУТКЗ). Після цього зовнішні контакти української інтелігенції хоч і були частково позбавлені необхідності узгодження із загальносоюзним товариством, проте потрапили під не менш прискіпливий

контроль державних структур. У свою чергу критичне фінансове становище зумовлювало неповноцінну діяльність ВУТКЗ. З початку 1930-х років на товариство було покладено функцію дезінформування зарубіжної громадськості щодо природи та змісту внутрішньополітичних процесів в СРСР, обґрунтування необхідності репресивної політики комуністичного режиму. Створене насамперед для забезпечення контактів між двома частинами України – підрадянської та Західної – на тлі загострення конфлікту між Комуністичною партією Західної України та Кремлем товариство виявилось непотрібним та перетворилося у першій половині 30-х років минулого століття на декоративну організацію.

Метою політики комуністів у європейському студентському русі було його політичне розшарування та згуртування довкола контрольованих Комінтерном структур. Окрім цієї універсальної мотивації, організації студентства української еміграції та західних земель становили об'єкт підвищеної уваги з огляду на геополітичні реалії того часу, адже необхідно було нейтралізувати антибільшовицькі настрої, які поширилися серед зарубіжного українства після окупації території України. Напрямки і форми міжнародної діяльності Центрального бюро пролетарського студентства (ЦБ Пролетстуду) при Всеукраїнській раді профспілок жорстко регламентувалися ЦК КП(б)У. Оскільки встановлення контактів із "петлюрівською еміграцією" загрожувало зростанню стихійної опозиційності в середовищі радянського студентства, налагодження професійних контактів із найбільш чисельним студентським центром українського зарубіжжя (ЦЕСУС) виявилось неможливими. ЦБ Пролетстуду змушене було обмежитись зв'язками із нечисельними орієнтованими на СРСР організаціями, зокрема утвореним внаслідок розколу ЦЕСУС "Діловим об'єднанням поступового студентства" (ДОПС).

Отже, втручання партійно-державних структур негативним чином впливало на взаємини громадських об'єднань української інтелігенції із зарубіжним партнерами.

У п'ятому розділі "Діяльність громадських об'єднань у контексті імміграційного руху до України" висвітлюється участь громадських об'єднань у організації імміграції до підрадянської України, розглядаються проблеми та форми організаційної та пропагандистської роботи серед представників соціально-економічної рееміграції та політичної імміграції.

У дослідженні відзначається, що до початку форсованої індустріалізації головним напрямком залучення іноземців у традиційно аграрну країну стало переселення іммігрантських сільськогосподарських комун, які в абсолютній більшості склалися із вихідців із колишньої Російської імперії. Операторами, які відповідали за організацію рееміграції до України, стали різноманітні "Товариства технічної допомоги". Завданнями останніх були організація майбутніх поселенців та їх ідеологічна фільтрація. Попри спроби надати відповідним заходам ореолу громадської ініціативи, у дійсності вони ініціювалися та заохочувалися з Москви. Висунута етнічними українцями в Канаді та США ініціатива створення окремого товариства для надання технічної допомоги УСРР не знайшла підтримки більшовицького керівництва, оскільки розходилась із

централістичною тенденцією щодо майбутнього контрольованих ним радянських республік. Доведено, що, використовуючи потенціал іммігрантів, режим прагнув створити за їхній рахунок високопродуктивні, технічно високооснащені господарства, які б слугували для місцевого населення переконливим доказом переваг колективного господарювання.

Робота з політемігрантами і в загальносоюзному, і на українському рівні до початку 1925 року була розпорошена між різним громадськими об'єднаннями (Товариство взаємодопомоги політемігрантів, Міжнародна організація допомоги революціонерам (МОДР) та ін.), однак невисока ефективність діяльності зумовила їх консолідацію у Комітет (з 1926 року Відділ) у справах політичної еміграції при виконавчому комітеті МОДР СРСР. Розглядаючи українську організацію як "периферію", загальносоюзне керівництво організації протидіяло концентрації роботи з політемігрантами у республіці і до середини 1928 року підтримувало існування чотирьох некоординованих між собою спеціалізованих відділів у Харкові, Одесі, Києві та Дніпропетровську. Особливо складним для України було питання політичної еміграції із Західної України, до представників якої місцеве керівництво ставилося із особливою недовірою. Обмеженість у можливостях надання фінансової допомоги призводила до необхідності регулярного клопотання перед вищим партійним керівництвом республіки щодо вирішення навіть дріб'язкових проблем політичних емігрантів, зумовлювала гіпертрофію персоналізованого підходу.

Таким чином, діяльність громадських об'єднань у контексті імміграційного руху до УСРР мала не меті використання цього процесу в інтересах компартійного режиму: демонстрації переваг радянської моделі розвитку, демонізації капіталістичного оточення, мобілізації матеріальних ресурсів для вирішення внутрішньо - та зовнішньополітичних завдань більшовизму, тощо.

У **висновках** зроблені узагальнення та сформульовано основні результати дослідження:

– Аналіз історіографії засвідчив відсутність спеціальних досліджень, присвячених міжнародним зв'язкам громадських об'єднань України міжвоєнної доби. Розлогий масив праць радянського періоду, які містять значну фактологічну базу, позначений обмеженістю методологічних підходів та ідеологічною заангажованістю, які стали наслідком залежності тогочасної історичної науки від правлячої партії. Сучасні дослідження проблеми відзначаються новим концептуальним осмисленням історичного місця радянських громадських організацій загалом, і їхніх українських секцій зокрема. Водночас, низка аспектів міжнародної діяльності громадських організацій України міжвоєнної доби все ще залишаються невисвітленими, а відтак актуальним є різнобічне дослідження та критичне переосмислення цієї проблеми. Така можливість існує з огляду на достатню джерельну базу, репрезентовану фондами українських та зарубіжних архівосховищ, багатою на інформацію періодикою досліджуваного періоду.

– Зміна українського представництва у центрі світового кооперативного руху, Міжнародному кооперативному Альянсі (МКА), з емігрантського на радянське, знаменувала собою підпорядкування його діяльності зовнішньополітичним

пріоритетам більшовиків. В результаті – кооперація УСРР зазнавала фінансових та іміджевих збитків. Спроби загальносоюзних державних та кооперативних організацій обмежити самостійне представництво української кооперації закордоном перешкоджали ефективному відстоюванню її економічних інтересів. Детермінованість позиції кооперативної делегації України у МКА ідеологічними установками профільної секції Комінтерну зумовила обмеження її чисельності наприкінці 1920-х років, а розгортання процесу одержавлення кооперації в УСРР призвело до ліквідації у 1930 році її об'єднаного закордонного представництва.

– Встановлення контролю більшовиків над Українським товариством Червоного Хреста (УЧХ) ускладнило його комунікацію із зарубіжними партнерами внаслідок необхідності їх систематичного узгодження із зовнішньополітичною позицією правлячого режиму. Компартійні функціонери, які стояли на чолі Українхреста, дезорієнтували західну громадськість щодо справжнього стану справ в Україні, а матеріальні ресурси УЧХ використовувалися для здійснення міжнародних акцій із підкресленим ідеологічно-пропагандистським забарвленням. Внаслідок цього ускладнювалася власне гуманітарна співпраця із іноземними партнерами. Залежність УЧХ від партійно-державних структур та загальносоюзного, а фактично російського, центру червонохресного руху обумовила відмову Міжнародного Комітету Червоного Хреста від визнання Українхреста самостійною організацією. Після того, як в умовах Голодомору 1932-1933 років УЧХ не зміг налагодити жодних контактів із міжнародними організаціями, його зовнішні контакти перетворились на фікцію, повністю відірвану від потреб українського суспільства.

– Зовнішні контакти українського спортивного руху розглядались більшовицьким керівництвом крізь призму можливої радикалізації західноєвропейського робітництва, його втягування у політичну боротьбу під проводом Комінтерну. Використовуючи транскордонні контакти українських есперантистів, комуністичний режим розраховував переконати зарубіжну аудиторію у автентичності популяризованих офіційною більшовицькою пропагандою досягнень першої у світі "держави пролетаріату". З іншого боку, тиражування відібраних прискіпливою ідеологічною цензурою свідчень іноземних кореспондентів, у яких у викривленій формі зображувались зарубіжні реалії, створювали необхідну базу для обґрунтування внутрішньої та зовнішньої політики більшовицького режиму у громадській думці підрадянської України.

– Через недовіру до української інтелігенції комуністичний режим намагався опосередкувати її зовнішні контакти Всесоюзним товариством культурних зв'язків із закордоном (ВУТКЗ) та тривалий час блокував створення окремого республіканського товариства. Надання санкції на його створення наприкінці 1928 року було запізнлим, оскільки співпало із початком репресій проти української інтелігенції. З початку 1930-х років ВУТКЗ змушене було зосередитись на дезінформуванні зарубіжної громадськості про природу та зміст внутрішньополітичних процесів в СРСР. Міжнародні контакти Центрального бюро пролетарського студентства УСРР також були детерміновані зовнішньополітичними пріоритетами правлячої компартії. Це унеможливило

налагодження плідних професійних контактів із найбільш чисельною, проте аполітичною організацією українських студентів західних земель та еміграції – ЦЕСУС. Натомість, міжнародні зв'язки були обмежені інспірованими комуністами малочисельними, проте орієнтованими на СРСР, ідеологічно замкненими об'єднаннями на кшталт Ділового об'єднання поступового студентства (ДОПС).

– З огляду на інтерпретацію СРСР як "бази світової революції", важливою складовою політики більшовиків було використання громадських форм організації соціально-економічної рееміграції та політичної імміграції із капіталістичних держав. За рахунок фінансово-організаційного потенціалу реемігрантських товариств планувалося створення високопродуктивних зразкових господарств, які слугували б для місцевого населення переконливим доказом переваг колективного ведення сільського господарства. У свою чергу діяльність громадських об'єднань серед політичної імміграції мала на меті сприяння індоктринації у суспільній свідомості ідей пролетарського інтернаціоналізму, залучення недержавних джерел фінансування для обслуговування функціонерів зарубіжних секцій Комінтерну. З огляду на гіпертрофовану демонстративну складову, обмеженість фінансових ресурсів та насторожене ставлення режиму до найбільш чисельної групи потенційних політемігрантів в УСРР – вихідців із Західної України – означена складова діяльності громадських організацій УСРР виявила свою невисоку ефективність.

– Таким чином, після встановлення комуністичного режиму можливості для здійснення міжнародних зв'язків об'єднань української громадськості різко звузились. Це стало наслідком загальної пригніченості дійсно громадської ініціативи та партійно-державного курсу на утилізацію потенціалу усіх без винятку громадських інституцій задля реалізації комплексу внутрішньо- та зовнішньополітичних пріоритетів більшовиків. Транскордонні контакти громадськості УСРР допускалися і навіть заохочувалися лише настільки, наскільки вони відповідали цим пріоритетам. Відтак, попри активну участь представників українських організацій у низці міжнародних громадських центрів, вона жорстко регламентувалася партійно-державним апаратом різних рівнів та узгоджувалася із курсом Комінтерну на "світову революцію". Спроби виходу за визначені режимом межі призводили до репресій проти активних учасників міжнародної діяльності громадських організацій. В умовах становлення найбільш одіозної форми радянського тоталітаризму – сталінізму – зовнішні контакти організованої громадськості були визнані недостатньо контрольованими та поступово згорнуті.

– Виходячи з отриманих результатів, дисертант сформулював низку практичних рекомендацій, спрямованих на подолання стереотипного сприйняття зовнішнього світу, яке було сформоване у тоталітарну добу, а відтак створення підґрунтя для повноцінної інтеграції української держави та громадських інституцій до європейських та міжнародних структур.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ:

Статті у фахових виданнях:

1. Крамар О.С. Міжнародні контакти української кооперації в умовах становлення тоталітарного режиму (20-і роки ХХ століття) // Українознавство. – К.: Науково-дослідний інститут Українознавства, 2008. – № 4. — С.161-164.
2. Крамар О.С. Міжнародні зв'язки громадських об'єднань України у радянській історіографії // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. – К.: ФПУ, 2008.– № 4. – С.46-51.
3. Крамар О.С. Проблеми налагодження міжнародних контактів організованого студентства України в умовах становлення тоталітаризму (20-і роки ХХ століття) // Гілея: Збірник наукових праць / Гол. ред. В.М. Вашкевич – К., 2009. – Випуск 18. – С.111-120.
4. Крамар О.С. Формування світоглядних стереотипів як складова міжнародної діяльності громадських об'єднань України (1922-1930 роки) // Українознавство. – К.: Науково-дослідний інститут українознавства, 2009. – № 1. – С.109-113.
5. Крамар О.С. Проблеми створення та діяльності Всеукраїнського товариства культурного зв'язку із закордоном: друга половина 20-х – початок 30-х років ХХ століття. // Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв: Наук. журнал. – К.: Міленіум, 2009. – №2. – С.95-100.
6. Крамар О.С. Громадські об'єднання есперантистів України у контексті міжнародної політики комуністичного режиму (20-і роки ХХ століття) // Культура народів Причорномор'я. – Симферополь: Крымский научный центр Национальной академии наук Украины, 2009. – № 151. — С.119-123.
7. Крамар О.С. Товариства технічної допомоги та рееміграція зарубіжної української громадськості у політиці комуністичного режиму (1921–1925 рр.) // Гілея: Збірник наукових праць / Гол. ред. В.М. Вашкевич – К., 2009. – Випуск 20. – С.70-79.
8. Крамар О.С. Проблеми створення та діяльності закордонних представництв української кооперації у 20–х роках ХХ ст. // Гілея: Збірник наукових праць / Гол. ред. В.М. Вашкевич – К., 2009. – Випуск 22. – С.59-69.

Тези виступів на конференціях:

9. Крамар О.С. Міжнародні зв'язки громадськості міжвоєнної України у контексті більшовицької концепції "світової революції" // Шевченківська весна. Історія: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції молодих учених. – Випуск. VI: У 2-х част. – Ч.2. Праці аспірантів та студентів: у 2-х т. – Т.1. –К.: СПД Цимбаленко Є.С., 2008. – С.204-207.
10. Крамар О.С. Громадські об'єднання міжвоєнної України у зовнішній політиці більшовицького режиму: проблеми історіографії // Актуальні проблеми вітчизняної та світової історії: матеріали Других всеукраїнських драгоманівських читань молодих істориків, Київ, 14 березня 2008 р. / НПУ імені М.П. Драгоманова. – К.: Видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. – С.249-252.

11.Крамар О.С. Інформаційна складова у міжнародній діяльності громадських об'єднань України // Матеріали міжвузовської научно-практичної конференції "Роль міжнародної інформації в міжнародних відносинах", Симферополь, 15 мая 2009 г. – Симферополь, 2009. – С.111-114.

АНОТАЦІЇ

Крамар О.С. Міжнародні зв'язки громадських об'єднань України (20-ті – початок 30-х років ХХ століття). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – Київ, 2010.

У дисертації висвітлюються міжнародні аспекти діяльності громадських об'єднань УСРР у 20-х – на початку 30-х років ХХ століття. Базуючись на концептуальних здобутках новітньої історіографії та використовуючи широке коло різнопланових джерел, з'ясовано мету, форми, методи та основні проблеми здійснення зовнішніх контактів громадських організацій. Визначено особливості міжнародної активності української кооперації, Червоного Хреста, Всеукраїнського товариства культурного зв'язку із закордоном (ВУТКЗ), Центрального бюро пролетарського студентства при Всеукраїнській раді профспілок (ЦБ Пролетстуду), місцевих осередків Спілки есперантистів радянських країн (СЕРК), спортивних товариств в умовах становлення тоталітарного режиму. Проаналізовано історичний досвід залучення громадських об'єднань до організаційного забезпечення соціально-економічної імміграції до радянської України та обслуговування політичної еміграції із зарубіжних, переважно сусідніх, країн.

Ключові слова: міжнародні зв'язки громадських об'єднань, комуністичний режим, зовнішня політика, пропаганда, формування світоглядних стереотипів, спортивні організації, есперантисти, Центральне бюро пролетарського студентства, Всеукраїнське товариство культурних зв'язків із закордоном.

Крамар А.С. Международные связи общественных объединений Украины (20-е – начало 30-х годов ХХ века) – Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.01 – история Украины. – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова. – Киев, 2010.

В диссертации освещаются международные аспекты деятельности общественных объединений УССР в 20-х – начале 30-х годов ХХ века. Базируясь на концептуальных достижениях новейшей историографии вопроса и используя широкий круг разноплановых источников, выяснена цель, формы, методы и основные проблемы осуществления внешних контактов общественных организаций. Определены особенности международной активности украинской кооперации, Красного Креста, Всеукраинского общества культурной связи с заграницей (ВУОКС), Центрального бюро пролетарского студенчества при Всеукраинском совете профсоюзов (ЦБ Пролетстуд), местных ячеек Союза

эсперантистов советских стран (СЕРК), спортивных обществ, в условиях становления тоталитарного коммунистического режима.

Негативным образом на внешние связи украинских кооперативных центров и республиканского общества Красного Креста влияли необходимость их систематического согласования с внешнеполитическими приоритетами правящей большевистской партии, курсом Коминтерну, а также попытки опосредствовать их контакты общесоюзными структурами. Зарубежные связи украинского спортивного движения рассматривались с точки зрения возможной радикализации западноевропейских рабочих, их вовлечения в политическую борьбу под руководством Коминтерна и сателлитных ему организаций.

Используя международные контакты украинских эсперантистов, большевистское руководство стремилось убедить зарубежную аудиторию в подлинности популяризируемых официальной пропагандой достижений первого в мире "государства пролетариата". С другой стороны, тиражирование отобранных идеологической цензурой свидетельств иностранных корреспондентов, которые в искривленной форме отображали зарубежные реалии, давали богатый материал для обоснования внутренней и внешней политики коммунистического режима в общественном мнении советской Украины.

Только угроза окончательной дискредитации большевистского режима в среде зарубежного украинства открыла возможности для запоздалого создания в конце 1928 года отдельного Всеукраинского общества культурной связи (ВУОКС). Однако, оно оказалось ограниченным в своих непосредственных контактах территорией Западной Украины.

В условиях зависимости студенческого движения советской Украины от партийных структур, возможности налаживания международных контактов с организациями украинского студенчества за рубежом были ограничены инспирированными Коминтерном немногочисленным, однако ориентированным на СССР, идеологически замкнутым Деловым объединением прогрессивного студенчества (ДОПС).

Основными задачами деятельности общественных объединений в контексте иммиграции в советскую Украину были: индоктринация в общественном сознании идей пролетарского интернационализма, оправдание внутренне и внешнеполитического курса правящей партии, привлечение негосударственных источников финансирования для обслуживания функционеров зарубежных секций Коминтерна. Особенно болезненной была проблема политической эмиграции из Западной Украины, к представителям которой коммунистическое руководство относилось с недоверием.

Сделан вывод, что возможности для осуществления внешних контактов общественных объединений Украины, после установления коммунистического режима, резко сузились. Это стало следствием общей подавленности общественной инициативы и партийно-государственного курса на утилизацию потенциала всех без исключения общественных институтов с целью реализации комплекса собственных внутренне и внешнеполитических приоритетов.

Трансграничные контакты украинской общественности допускались и даже поощрялись только в той мере, в какой они отвечали этим приоритетам. Несмотря на активное участие представителей украинских организаций в ряде международных общественных центров, оно жестко регламентировалось партийно-государственным аппаратом разных уровней, согласовывалось с курсом Коминтерна на "мировую революцию". Попытки выхода за определенные режимом пределы приводили к репрессиям, направленным против активных участников международной деятельности общественных объединений.

Ключевые слова: международные связи общественных объединений, коммунистический режим, внешняя политика, пропаганда, формирование мировоззренческих стереотипов, спортивные организации, эсперантисты, Центральное бюро пролетарского студенчества, Всеукраинское общество культурных связей с заграницей.

Kramar O.S. The International connections of public associations of Ukraine (the 20th – the beginning of the 30th of the XX century) – Manuscript.

The thesis on obtaining the Candidate's degree on historical sciences, specialty 07.00.01 – History of Ukraine. – National M.P.Dragomanov Pedagogical University.– Kyiv, 2010.

In the dissertation the international aspects of activity of public associations of Ukraine in the 20th – at the beginning of the 30th of the XX century are described. Being based on the conceptual achievements of the newest historiography of the problem and using the wide circle of the various sources a purpose, forms, methods and basic problems of realization of external contacts of public organizations are found out. The features of the international activity of the Ukrainian cooperation, Red Cross, Allukrainian society of cultural connection with foreign countries (AUSCC), Central bureau of proletarian students of Ukrainian advice of trade unions (CB of Proletstud), local cells of Union of Esperantists of soviet countries (UESC), sporting societies, in the conditions of becoming of the totalitarian communist party mode have been analyzed. Historical experience of bringing the public associations to the organization of socio-economic immigration to soviet Ukraine and the maintenance of political emigration from foreign, mainly nearby, countries have been critically analyzed.

Key words: international connections of public associations, communist mode, foreign policy, propaganda, forming of world view stereotypes, sporting organizations, esperantists, Central bureau of proletarian student, Allukrainian society of cultural connections with foreign countries.